

Secțiunea 1. Dreptul penal ca ramură de drept

§1. Noțiunea dreptului penal; §2. Obiectul dreptului penal; §3. Necesitatea dreptului penal; §4. Caracterele dreptului penal; §5. Scopul dreptului penal; §6. Noțiunea de politică penală; §7. Legăturile dreptului penal cu celelalte ramuri de drept

Secțiunea a 2-a. Știința dreptului penal

§1. Noțiune; §2. Științele penale

Secțiunea a 3-a. Principalele școli și curente de politică penală

§1. Relațiile de apărare socială în perspectivă istorică; §2. Doctrina clasică; §3. Doctrina pozitivistă; §4. Sisteme eclectice; §5. Doctrinile apărării sociale; §6. Codurile penale române. Influența principalelor școli și curente de politică penală (1865-1969); §7. Reflectarea doctrinelor penale în proiectele de coduri penale redactate după anul 2000

Secțiunea a 4-a. Principiile fundamentale ale dreptului penal

§1. Noțiune; §2. Conținut

Secțiunea a 5-a. Izvoarele dreptului penal

§1. Noțiune; §2. Legea; §3. Conținut

Secțiunea a 6-a. Raporturile juridice penale

§1. Noțiune; §2. Structură; §3. Nașterea, modificarea și stingerea raporturilor juridice penale

„Rațiunea spune că legile scrise nu trebuie păstrate neschimbate (...), legea trebuie să dispună absolut într-un mod general, pe când actele omenești reprezintă toate cazuri particulare. Urmarea necesară a lucrului acestuia este că la anumite epoci trebuie schimbate anumite legi”^[1].

„Pentru ca o pedeapsă să nu devină un act de violență (...) împotriva fiecărui membru al societății, ea trebuie să fie publică, imediată și necesară, cea mai mică cu putință în cazul dat, proporțională cu delictul și stabilită de legi”^[2].

Redactarea legilor nu poate prezenta însă o precizie absolută, datorită caracterului de generalitate al normei^[3]. Imprecizia termenilor unei legi poate fi acoperită de o interpretare constantă realizată de instanțele naționale. Dacă dispoziția legislativă dă naștere la interpretare, nu înseamnă că ar avea un caracter imprecis și, în consecință, ar fi lipsită de calitatea de lege^[4].

„Noțiunea de «drept» («law») corespunde celei de «lege» (...), ea înglobează atât dreptul de origine legislativă, cât și dreptul de origine jurisprudențială și implică unele condiții calitative, între altele cele ale accesibilității și ale previzibilității. (...)

Funcția decizională acordată instanțelor servește tocmai pentru a îndepărta îndoielile ce ar putea exista în privința interpretării normelor, ținând cont de evoluțiile practicii

^[1] ARISTOTEL, *Politica*, Cartea a II-a, ed. bilingvă, traducere, comentarii și index de AL. BAUMGARTEN, Ed. IRI, București, 2001, p. 76.

^[2] C. BECCARIA, *Despre infracțiuni și pedepse*, traducere D. SCARLAT, Ed. Rosetti, București, 2001, p. 104.

^[3] C.E.D.O., cauza *Sunday Times c. Regatului Unit*, hot. din 26 aprilie 1979, § 49, în HUDOC.

^[4] C.E.D.O., cauza *Rotaru c. României*, hot. din 4 mai 2000, §§ 56-62 (M. Of. nr. 19 din 11 ianuarie 2001).

cotidiene, cu condiția ca rezultatul să fie coerent cu substanța infracțiunii și evident previzibil^[1].

Secțiunea 1. Dreptul penal ca ramură de drept

§1. Noțiunea dreptului penal

1. Dreptul și legea. Dreptul penal are o notorietate excepțională, determinată de utilitatea socială a scopului său. Orice discuție privind societatea modernă, fie că este vorba despre evoluția economiei, absorbția fondurilor europene, organizarea procesului de învățământ sau elaborarea legilor, se referă inevitabil și la dreptul penal. În consecință, limbajul cotidian include un număr mare de termeni ca: infracțiune, confiscare, fraudă, recidivist, pedeapsă, închisoare, iar prezența conceptelor dreptului penal în viața de zi cu zi este legată de necesitatea controlului social asupra evoluției statului.

Legea reprezintă principalul mijloc de schimbare în societatea modernă^[2]. Dintre toate instrumentele polivalente, legea este, după limbaj, instrumentul care servește în cea mai mare varietate de scopuri. Dreptul, în sens de corp de norme obligatorii de comportament, este tot atât de vechi ca și societatea. Spre deosebire de dreptul propriu-zis, apariția legilor este un fenomen relativ târziu în istorie, determinat de necesitatea trasării de frontiere clare între domeniile de liberă utilitate ale fiecăruia. Evoluția și coerența dreptului reprezintă un proces continuu, în care fiecare etapă generează consecințe asupra a ceea ce urmează să se legitimeze, fie în sensul dezincriminării unor fapte prevăzute de legea penală sau în sensul incriminării altor acte de conduită, fie în sensul schimbării formelor de executare a sancțiunilor ori în ceea ce privește limitele răspunderii penale. O adevărată „selecție naturală” face ca societatea să aleagă în mod progresiv sistemul de valori care răspunde cel mai bine necesităților sale și să îl apere prin intermediul dreptului.

Nu poate exista drept, în sens de norme universale de comportare, care să nu stabilească limitele domeniului libertății, stabilind reguli care permit atât dezvoltarea societății, cât și a fiecărei persoane. Apărarea valorilor sociale împotriva faptelor periculoase a constituit o condiție de existență a societății, astfel încât, după apariția statului, apărarea împotriva faptelor periculoase a devenit o funcție importantă a acestuia, realizată cu ajutorul dreptului penal.

2. Concept. Conceptul de drept penal este folosit pentru a denumi ramura de drept, ca sistem al normelor juridice penale care reglementează relațiile de apărare socială (*drept penal obiectiv*). Dreptul penal ca parte a sistemului de drept contribuie la apărarea valorilor importante pentru societate, atât prin descrierea faptelor periculoase pentru valorile sociale, cât și prin indicarea sancțiunilor aplicabile celor care comit astfel de fapte^[3].

^[1] C.E.D.O., cauza *Dragotoniou și Militaru-Pidhorni c. României*, hot. din 24 mai 2007, §§ 34 și 37 (M. Of. nr. 420 din 23 iunie 2010).

^[2] F.A. VON HAYEK, *Droit, législation et liberté*, vol. I, 3e éd., P.U.F, Paris, 1992, p. 77.

^[3] C. MITRACHE, CR. MITRACHE, *Drept penal. Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2014, p. 21.

Ca ramură a sistemului dreptului, dreptul penal este acea ramură a dreptului public, formată din ansamblul normelor juridice care reglementează relațiile de apărare socială prin incriminarea ca infracțiuni, sub sancțiuni specifice denumite pedepse, a faptelor periculoase pentru valorile sociale, în scopul apărării acestor valori, fie prin prevenirea infracțiunilor, fie prin aplicarea pedepsei persoanelor care le săvârșesc^[1]. Noțiunea are în vedere ceea ce doctrina înțelege prin *drept penal obiectiv*. Același termen, drept penal, se folosește pentru a denumi dreptul statului de a crea și aplica norme penale (*drept penal subiectiv, jus puniendi*^[2]), dar și pentru a denumi *știința dreptului penal* ca ansamblu de idei, teorii, concepții cu privire la dreptul penal^[3]. Obiectul științei dreptului penal este dreptul penal ca ramură de drept, care, la rândul său, este format din normele create de stat.

Ramura dreptului penal este structurată în jurul normelor cu caracter de principiu și al instituțiilor sale fundamentale, *infracțiunea, sancțiunile de drept penal și răspunderea penală*. Fiind o ramură distinctă a dreptului, dreptul penal are ca obiect propriu de reglementare o categorie aparte de relații sociale, relații create în jurul și datorită valorilor sociale de a căror apărare depind existența și dezvoltarea societății.

Caracterizarea unei norme ca aparținând dreptului penal produce consecințe asupra modului în care părțile unui litigiu își susțin drepturile și garanțiile decurgând din dreptul la un proces echitabil. Autoritatea care exercită acțiunea penală, Ministerul Public, trebuie să dovedească vinovăția celui acuzat, consecință specifică procesului în care este evaluat un act de conduită inclus în dreptul penal. Orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată până când vinovăția sa va fi legal stabilită, în cadrul unui proces, de către o instanță de judecată. În materie civilă, cel care se adresează instanței trebuie să își dovedească dreptul/pretențiile.

În materie penală, instanța de judecată hotărăște în ședință publică și într-un termen rezonabil asupra temeiniciei acuzației, stabilind și sancțiunea corespunzătoare faptei. În materie contravențională, conduita contrară normei se constată de către o autoritate administrativă, care este, totodată, abilitată să aplice sancțiunea, dar contestarea sancțiunii se face în cadrul unui proces care urmează regulile stabilite pentru acuzația din materie penală (autoritatea care a constatat conduita trebuie să o probeze în instanță).

Apartenența normei la dreptul penal constituie doar unul dintre criteriile pentru a stabili dacă o persoană este acuzată de o faptă penală. Criteriul este completat de natura faptei, respectiv natura și gravitatea sancțiunii ce urmează a fi aplicată. Includerea cauzei în domeniul penal are consecințe asupra unor garanții ca prezumția de nevinovăție, o prezumție specifică procesului penal.

Încălcarea dreptului la un proces echitabil în domeniul penal se poate constata chiar dacă, potrivit dreptului intern, cauza are o natură contravențională, atunci când, în raport de sancțiunea prevăzută de lege, restrângerea exercițiului drepturilor

^[1] C. BULAI, B.N. BULAI, *Manual de drept penal. Partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2007, p. 7.

^[2] FL. STRETEANU, *Tratat de drept penal. Partea generală*, vol. I, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 3.

^[3] Noțiunea de drept penal derivă de la cuvântul latin *poena (poenae)* = pedeapsă, sancțiunea aplicabilă pentru fapta interzisă.

justifică includerea judecării cauzei între cele guvernate de procedura penală. Într-un asemenea caz, față de gravitatea restrângerii dreptului la libertate, s-a apreciat că regulile procesului impuneau respectarea prezumției de nevinovăție. În consecință, deși se contestase un proces-verbal de contravenție, afirmându-se de către petent că nu a săvârșit fapta, sarcina probei aparținea autorităților, care trebuiau să dovedească temeinicia acuzației. Dacă litigiul ar fi fost interpretat ca aparținând dreptului civil, petentul ar fi trebuit să își dovedească afirmațiile, respectiv că nu se face vinovat de contravenție. Interpretarea greșită a naturii litigiului ca aparținând dreptului civil, de către instanțele naționale, a condus la constatarea încălcării dreptului la un proces echitabil, garantat de art. 6 din Convenția europeană a drepturilor omului^[1].

3. Consecințele influenței dreptului asupra societății. Dreptul nu este un scop în sine, ci mijlocul de a realiza un scop, acela al conservării societății^[2]. Dreptul reflectă morala și moravurile corespunzătoare unei anumite etape a societății și statului. Deosebirea esențială între drept și morală nu se poate stabili decât dacă îl concepem pe primul sub regimul constrângerii (*Zwangordnung*), în timp ce morala este un fapt social care nu stabilește asemenea sancțiuni, ci ale cărei sancțiuni rezidă exclusiv în aprobarea atitudinilor conforme cu morala și dezaprobarea atitudinilor ce contravin normelor^[3]. Evoluția și coerența dreptului reprezintă un proces continuu, în care fiecare etapă generează consecințe asupra modului în care societatea alege în mod progresiv sistemul de valori care răspunde cel mai bine necesităților sale și îl apără prin intermediul dreptului.

„Legislația reprezintă principalul mijloc de schimbare deliberată în societate (...). Crearea dreptului este, în mod natural, un proces continuu, în care fiecare etapă generează consecințe până atunci neprevăzute asupra a ceea ce vom putea și va trebui să facem în continuare (...). Fiecare etapă a acestui proces este rezultatul problemelor care se ivesc când principiile care au stat la baza deciziilor anterioare (sau implicate de aceste decizii) sunt aplicate în niște împrejurări care nu fuseseră prevăzute la momentul respectiv”^[4].

§2. Obiectul dreptului penal

4. Relațiile de apărare socială. Obiectul dreptului penal îl constituie *relațiile de apărare socială*, relațiile care apar între membrii societății pentru respectarea unor valori de care depinde funcționarea statului (persoana, cu drepturile și libertățile sale, patrimoniul, societatea și regulile sale de funcționare). Prin normele dreptului penal sunt descrise faptele periculoase pentru valorile sociale și sancțiunile penale aplicabile persoanelor, fizice sau juridice, a căror vinovăție a fost stabilită într-un proces. De-a lungul timpului, modul în care societatea a considerat faptele periculoase ca infracțiuni sau ca

^[1] C.E.D.O., cauza *Anghel c. României*, hot. din 4 octombrie 2007, în HUDOC. Pentru o descriere a cauzei, a se vedea *infra*, nr. 12.

^[2] R. VON JHERING, *Der Zweck im Recht*, p. 170, citat în PH. MALAURIE, *Antologia gândirii juridice*, Ed. Humanitas, București, 1997, p. 277.

^[3] H. KELSEN, *Reine Rechtslehre*, p. 85, citat în PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 339.

^[4] F.A. VON HAYEK, *Law, Legislation and Liberty*, vol. I, p. 77, citat în PH. MALAURIE, *op. cit.*, p. 348.

delicte civile, disciplinare ori contravenționale a variat în raport cu morala și moravurile timpului pentru care normele au fost edictate^[1]. Deși doctrina consideră că obiectul dreptului penal este format din relațiile de apărare socială, părerile diferă cu privire la conținutul acestora.

5. Teza caracterului pur sancționator al dreptului penal. Într-o opinie mai veche^[2] se susține că obiectul dreptului penal îl constituie relațiile sociale de represiune penală, relații ce se stabilesc după săvârșirea infracțiunii, între stat și infractor, în care statul are dreptul și obligația să îl tragă la răspundere penală pe infractor, iar infractorul are obligația să suporte pedeapsa (teoria naturii secundare sau accesorii a dreptului penal, potrivit căreia dreptul penal nu are un obiect propriu de reglementare, adăugând un plus de sancțiune relațiilor sociale reglementate de alte ramuri de drept), sau că dreptul penal constituie unicul mijloc de protecție atunci când mijloacele oferite de alte ramuri de drept sunt impracticabile sau ineficiente (dreptul penal, deși reprezintă o ramură de drept autonomă, are un caracter subsidiar, în sensul că normele sale intervin ca o *ultima ratio* dacă sancțiunile prevăzute de alte ramuri de drept nu sunt suficiente pentru protejarea valorii sociale ocrotite)^[3].

Tezei caracterului sancționator al dreptului penal i se reproșează faptul că restrânge sfera dreptului penal sau că pune la îndoială caracterul său autonom, normativ, reducând obiectul dreptului penal la relațiile de conflict, de represiune penală, relații care se nasc odată cu săvârșirea de infracțiuni. Teza nu ține seama de rolul preventiv al dreptului penal, de faptul că realizarea normelor penale are loc prin respectarea de către majoritatea destinatarilor a obligațiilor instituite prin norme^[4].

6. Teza caracterului normativ al dreptului penal. O a doua opinie^[5] consideră că obiectul dreptului penal cuprinde relațiile de apărare socială, relații care apar din momentul intrării în vigoare a legii penale și nu se nasc doar din momentul săvârșirii

^[1] De exemplu, istoria dreptului penal a cunoscut procese împotriva vrăjitoarelor sau procese îndreptate împotriva fenomenelor naturii ori procese în care au fost acuzate animale sau insecte (porci sau lupi, lăcuste și molii sau albine), pentru prejudiciile produse recoltelor. În cauzele în care erau judecate animale sau insecte, procesul urma reguli foarte stricte, acuzații erau reprezentați de avocați și se audiau martori asupra intențiilor și comportării anterioare a celor trimiși în judecată – <http://www.gutenberg.org/files/43286/43286-h/43286-h.htm>.

^[2] Vintilă Dongoroz descrie pe larg atât argumentele autorilor care susțin caracterul pur sancționator (dreptul penal nu creează bunuri și interese juridice, ci adaugă numai un surplus de sancțiune, în caz de nesocotire a bunurilor și intereselor create de alte ramuri de drept; nu există ocrotire penală care să nu implice existența anterioară a unei ocrotiri extra-penale; normele penale se bazează pe precepte existente implicit sau explicit în normele extrapenale; ocrotirea pe care normele penale o acordă nu este exclusivă dreptului penal), cât și teza caracterului normativ, pe care o demonstrează prin faptul că dreptul penal are precepte (reguli de conduită) proprii, autonome – V. DONGOROZ, *Drept penal* (reeditarea ediției din 1939), Ed. Societății Tempus și Asociația Română de Științe Penale, București, 2000, p. 26-29.

^[3] G. ANTONIU, *Reflecții asupra noimei penale*, în R.D.P. nr. 3/2004, p. 22.

^[4] C. MITRACHE, CR. MITRACHE, *op. cit.*, p. 21.

^[5] *Ibidem*; C. BULAI, B.N. BULAI, *op. cit.*, p. 10.

faptei interzise. Argumentele în sprijinul acestei opinii se regăsesc în faptul că dreptul penal se realizează în majoritatea cazurilor prin respectarea de bunăvoie a normelor sale.

În această opinie este extinsă sfera relațiilor de apărare socială ca obiect al dreptului penal, ceea ce conferă dreptului un rol preponderent preventiv în apărarea valorilor sociale esențiale pentru societate. Atunci când a fost nesocotită obligația instituită prin norma penală, relația socială, până în acel moment de conformare, se transformă într-o relație socială de conflict, astfel că, pentru restabilirea ordinii de drept încălcate, subiectul este obligat să suporte sancțiunea prevăzută de norma penală nesocotită. Teoria clasică ce leagă inevitabil sancțiunea de stabilirea vinovăției este atenuată în dreptul modern de soluții ca renunțarea la aplicarea pedepsei sau amânarea aplicării pedepsei. În cazul renunțării la aplicarea pedepsei sau al amânării aplicării pedepsei, deși se stabilește vinovăția celui acuzat în procesul penal, soluția pronunțată nu are caracterul unei condamnări și nu este însoțită de stabilirea sau executarea unei pedepse.

Conform tezei caracterului normativ al dreptului penal, obiectul dreptului penal are o sferă mai întinsă, cuprinzând nu numai relațiile de conflict, ci și pe cele de cooperare, de conformare la conduita stabilită prin normă^[1].

Teza caracterului normativ este susținută de principiul legalității^[2], care nu permite aplicarea de sancțiuni în lipsa unei legi în vigoare la data faptei care să descrie conduita a cărei încălcare atrage sancțiunea:

- sancțiunea nu poate interveni în lipsa unei obligații de conformare preexistente;
- pentru a avea caracter de lege, o normă trebuie să fie previzibilă și accesibilă^[3];
- regulile de conduită trebuie să fie redactate în așa fel încât să existe posibilitatea reală de înțelegere a cerinței privind conduita impusă pentru protejarea valorii sociale ocrotite, precum și înțelegerea consecințelor faptei, respectiv posibilitatea de anticipare a sancțiunii;

- statul nu poate sancționa dacă anterior nu a descris regula de conduită necesară pentru apărarea valorilor sociale, iar sancțiunea nu poate fi alta decât cea derivând din încălcarea regulii de conduită prescrise.

Pentru a avea caracter de lege, o normă trebuie să fie previzibilă și accesibilă^[4], altfel spus, regulile de conduită, pentru a fi considerate lege, trebuie să fie redactate în așa fel încât să existe posibilitatea reală de înțelegere a cerinței privind conduita impusă pentru protejarea valorii sociale ocrotite, precum și înțelegerea consecințelor faptei, respectiv posibilitatea de anticipare a sancțiunii. Statul nu poate sancționa dacă anterior nu a descris regula de conduită necesară pentru apărarea valorilor sociale, avertizând astfel

^[1] FL. STRETEANU, *op. cit.*, p. 16-17, subliniază, alături de caracterul autonom al dreptului penal, caracterul selectiv și subsidiar al acestei ramuri de drept (normele penale nu intervin pentru protejarea oricărei valori și nici în cazul oricăror acțiuni care pot leza respectiva valoare).

^[2] Art. 15 CR: „(1) Cetățenii beneficiază de drepturile și de libertățile consacrate prin Constituție și prin alte legi și au obligațiile prevăzute de acestea. Legea dispune numai pentru viitor, cu excepția legii penale sau contravenționale mai favorabile”.

^[3] C. BÎRSAN, *Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole. Vol. I. Drepturi și libertăți*, Ed. All Beck, București, 2005, p. 329.

^[4] *Ibidem*.

cu privire la consecințele actului de conduită, iar sancțiunea nu poate fi alta decât cea derivând din încălcarea regulii de conduită prescrise.

§3. Necesitatea dreptului penal

7. Apărarea valorilor sociale, prin mijloacele dreptului penal, împotriva fenomenului infracțional. Necesitatea dreptului penal este determinată de:

- necesitatea apărării valorilor sociale;
- existența fenomenului infracțional și necesitatea combaterii lui;
- necesitatea reglementării juridice a acțiunii de apărare a valorilor sociale.

8. Necesitatea apărării valorilor sociale. Existența societății nu este posibilă fără protejarea (apărarea) ordinii de drept. Sistemul de valori care garantează funcționarea societății presupune și un control social al modului de funcționare. Astfel, persoana, cu drepturile și libertățile sale, statul, suveranitatea, independența, unitatea și indivizibilitatea acestuia, proprietatea, indiferent de forma pe care o are dreptul de proprietate, loialitatea exercitării funcțiilor autorităților publice au nevoie de măsuri de protecție împotriva actelor care le sunt contrare^[1].

9. Existența fenomenului infracțional și necesitatea combaterii lui. Existența fenomenului infracțional este evidențiată de statistica penală. Fenomenul infracțional sau criminalitatea reprezintă totalitatea infracțiunilor săvârșite la un moment dat într-o societate determinată. Criminalitatea este studiată de criminologie prin metode statistice^[2].

În studierea criminalității se face distincția între:

- criminalitatea legală – totalitatea infracțiunilor pentru care s-au aplicat sancțiuni penale de către instanțele judecătorești;
- criminalitatea aparentă sau relevantă – totalitatea infracțiunilor despre care organele de poliție și cele judiciare au luat cunoștință;

^[1] În anul 2015, la nivelul tuturor unităților de parchet (inclusiv parchetele militare), s-a înregistrat un volum total de activitate de 3.227.139 de lucrări, dintre care 1.832.463 dosare penale. În același timp, Direcția Națională Anticorupție a înregistrat în anul 2015 un număr de 50.517 de lucrări și 10.974 cauze de soluționat. Comparativ cu anul 2014, numărul lucrărilor a crescut cu 9.466 de unități (23%), în timp ce numărul dosarelor de soluționat a crescut cu 1.863 cauze (20%). Numărul cauzelor soluționate în acest an s-a ridicat la 2.656 de cauze (24% din totalul cauzelor de soluționat). La nivelul Direcției de Investigare a Infracțiunilor de Criminalitate Organizată și Terorism, numărul lucrărilor de soluționat s-a ridicat la 85.573, iar cel al dosarelor la 22.025 de cauze. Comparativ cu anul 2014, numărul de lucrări a crescut cu 11.334 de lucrări (15%); în aceeași perioadă de timp, numărul de cauze de soluționat a crescut cu 4.010 (22%). Numărul cauzelor soluționate în acest an s-a ridicat la 8.280 (38% din numărul dosarelor de soluționat) – Raport privind starea justiției pentru anul 2015, p. 52, <http://www.csm1909.ro/csm/index.php?cmd=24>.

^[2] În anul 2014, s-a dispus trimiterea în judecată a 58.909 inculpați persoane fizice și 319 inculpați persoane juridice. Din totalul inculpaților persoane fizice trimiși în judecată, 53.793 sunt bărbați (91,3%) și 5.116 sunt femei (8,7%). Din totalul inculpaților persoane fizice trimiși în judecată, 3.548 sunt minori (6%) – Ministerul Public, *Raport de activitate pentru anul 2015*, p. 18, 19, http://www.mpublic.ro/presa/2016/raport_activitate_2015.pdf.

- criminalitatea reală – totalitatea infracțiunilor care s-au săvârșit în realitatea socială, inclusiv cele necunoscute organelor de stat specializate.

Globalizarea relațiilor economice, libertatea de mișcare a persoanelor, libertatea bunurilor și serviciilor au generat, pe lângă o modificare pozitivă evidentă a vieții sociale, și forme specifice de criminalitate (corupția, de exemplu, are un caracter transnațional). Eficiența reacției împotriva fenomenului infracțional a condus la adaptarea mecanismelor de investigare și, implicit, la crearea de modalități de cooperare internațională în materie penală^[1].

10. Necesitatea reglementării juridice a acțiunii de apărare a valorilor sociale.

Necesitatea reglementării acțiunii de apărare a valorilor sociale este condiționată, pe de o parte, de interesul societății pentru a asigura o protecție efectivă a sistemului său de valori, prin prevederea faptelor periculoase și a sancțiunilor necesare pentru prevenirea și combaterea acestora, iar, pe de altă parte, de interesul societății ca apărarea socială să se realizeze în conformitate cu voința sa și cu respectarea riguroasă a drepturilor celor implicați într-un proces – apărarea inculpatului, respectiv a persoanei vătămate/părții civile împotriva acțiunii arbitrare a instituțiilor care participă la realizarea funcției de apărare socială, respectarea dreptului la apărare, a dreptului la un proces echitabil.

§4. Caracterele dreptului penal

11. Noțiune. Caracterele dreptului penal sunt trăsături caracteristice ale ramurii de drept, decurgând din specificul relațiilor sociale reglementate, relațiile de apărare socială.

Caracterele dreptului penal sunt:

- caracterul autonom;
- caracterul unitar;
- caracterul de drept public.

12. Caracterul autonom al dreptului penal. *Autonomia* dreptului penal poate fi analizată din perspectivă *normativă, conceptuală și procedurală*^[2]. Caracterul autonom al dreptului penal garantează drepturile fundamentale, impunând ca norma de conduită și sancțiunea să fie descrise în conformitate cu cerințele de previzibilitate și claritate proprii legii, care va dispune pentru viitor, cu excepția legii mai favorabile.

Conform tezei caracterului strict sancționator, dreptul penal nu ar reglementa relații sociale proprii și ar avea un caracter subsidiar, auxiliar, complementar altor ramuri de drept, aducând un plus de sancțiune în acele cazuri când sancțiunea din norma

^[1] În cursul anului 2015, în calitate de autoritate centrală în domeniul cooperării judiciare internaționale în materie penală, au fost soluționate 1.515 cereri de cooperare judiciară internațională, dintre care: 999 cereri de comisii rogatorii internaționale, 212 cereri de transferuri de proceduri, 179 cereri de comunicări de acte și 125 alte cereri. Soluționarea acestor lucrări a presupus colaborări cu autorități judiciare din 51 de state, volumul cel mai mare fiind înregistrat în relațiile cu Republica Federală Germania, Republica Austria, Republica Moldova, Regatul Spaniei – Ministerul Public, *Raport de activitate pentru anul 2015*, p. 67-68, http://www.mpublic.ro/presa/2016/raport_activitate_2015.pdf.

^[2] FL. STRETEANU, *op. cit.*, p. 13-16.

extrapenală încălcată nu ar fi suficient de convingătoare pentru restabilirea ordinii de drept încălcate.

Autonomia normativă se bazează pe faptul că dreptul penal reglementează norme de conduită proprii, apărând valori sociale care nu sunt protejate în alte ramuri de drept. Apărarea ordinii de drept se realizează prin incriminarea omisiunii sesizării (art. 267 CP), sentimentul de milă prin incriminarea faptei de lăsare fără ajutor a unei persoane aflate în dificultate (art. 203 CP). În mod evident, prin normele dreptului penal nu vor putea fi sancționate fapte constând în exercitarea unui drept recunoscut de alte ramuri de drept. Exercitarea unui drept recunoscut de lege ori îndeplinirea unei obligații impuse de lege, cu respectarea condițiilor și limitelor prevăzute de aceasta, reprezintă o cauză justificativă (art. 21 CP), care înlătură trăsăturile esențiale ale infracțiunii. De exemplu, nu va putea fi tras la răspundere penală cel care nu a restituit la scadență o sumă de bani împrumutată, fapta sa nefiind abuz de încredere (art. 238 CP). Împrumutând bani, bunuri consumabile, persoana vătămată (creditorul) a transmis dreptul de proprietate asupra lor, iar refuzul restituirii, la scadență, poate genera doar un litigiu civil^[1]. Fiind vorba despre un împrumut de consumație, odată cu transferul bunurilor consumabile se transmite și dreptul de proprietate asupra acestora, ceea ce determină, în cazul refuzului de a restitui la scadență suma de bani împrumutată, nașterea unui litigiu civil între părțile contractante^[2].

Autonomia conceptuală are în vedere faptul că dreptul penal dă un înțeles propriu anumitor noțiuni. Ultimul titlu al Părții generale a Codului penal este Titlul X privind „Înțelesul unor termeni sau expresii în legea penală”, în care se dau definiții proprii unor termeni folosiți de dreptul penal. De asemenea, în Expunerea de motive a noului Cod penal, legiuitorul oferă două exemple de persoane care se încadrează în dispozițiile art. 175 alin. (2) CP, și anume notarii publici (Legea notarilor publici și a activității notariale nr. 36/1995) și executorii judecătorești (Legea nr. 188/2000 privind executorii judecătorești). Referindu-se la această categorie de persoane asimilate funcționarilor publici, legiuitorul precizează că, „deși aceste persoane nu sunt propriu-zis funcționari publici, ele exercită atribute de autoritate publică ce le-au fost delegate printr-un act al autorității statale competente și sunt supuse controlului acesteia”.

În același sens al autonomiei conceptuale a dreptului penal, dispozițiile cuprinse în art. 375 alin. (2) din Legea nr. 95/2006 privind reforma în domeniul sănătății, cu modificările și completările ulterioare [în prezent art. 381 alin. (2), după republicarea legii în anul 2015 – n.n.], potrivit cărora „medicul nu este funcționar public”, nu au fost de natură să conducă la excluderea acestuia din sfera funcționarilor publici reglementată de Codul penal, textul referindu-se exclusiv la „natura profesiei de medic și obligațiile fundamentale ale medicului față de pacientul său”. Medicul angajat cu contract de muncă

^[1] C.S.J., s. pen., dec. nr. 3286/1999, în Dreptul nr. 2/2001, p. 222 și în Probleme de drept... 1990-2000, p. 353, citată de I. KUGLAY, în *Codul penal*, ediție îngrijită și adnotată de G. BODORONCEA, I. KUGLAY, L. LEFTERACHE, I. MATEI, I. NEDELCU, F. VASILE, Ed. C.H. Beck, București, 2007 (citată în continuare *Codul penal adnotat*), p. 765.

^[2] Jud. sect. 6 București, sent. pen. nr. 13/1995, definitivă prin dec. pen. nr. 212/1995 a Trib. București, s. I pen., citată de I. KUGLAY, în *Codul penal adnotat*, p. 765.

într-o unitate spitalicească din sistemul public de sănătate are calitatea de funcționar public în accepțiunea dispozițiilor art. 175 alin. (1) lit. b) teza a II-a CP^[1].

De asemenea, în ceea ce privește obiectul material al infracțiunii de furt (art. 228 CP), acesta poate consta doar într-un bun mobil, fiind incluse în noțiune, potrivit dreptului penal, și acele bunuri care, potrivit dreptului civil, sunt imobile, de exemplu, ferestrele dintr-o construcție (conform art. 538 C. civ., rămân bunuri imobile materialele separate în mod provizoriu de un imobil, pentru a fi din nou întrebuițate, atât timp cât sunt păstrate în aceeași formă, precum și părțile integrante ale unui imobil care sunt temporar detașate de acesta, dacă sunt destinate spre a fi reintegrate).

Autonomia procedurală are în vedere faptul că dreptul penal este singura ramură de drept căreia nu i se aplică procedura civilă. Tragerea la răspundere penală are reguli proprii exprimate în Codul de procedură penală, care pot însă implica și utilizarea unor reguli din alte ramuri de drept, fără ca acest aspect să înlăture specificul procesului penal în ceea ce îl privește pe cel acuzat, și anume prezumția de nevinovăție. Conform art. 52 CPP, atunci când soluționarea cauzei penale depinde de rezolvarea unor probleme de natură civilă, comercială, administrativă, instanța penală este abilitată a se pronunța și asupra acestor chestiuni. Autonomia procedurală a dreptului penal are implicații asupra regulilor care guvernează procesul de tragere la răspundere. Regulile proprii de procedură decurg din consecințele cauzei deduse judecății asupra libertății persoanei (de exemplu, prezumția de nevinovăție). În cadrul procesului penal trebuie să se decidă asupra vinovăției sau nevinovăției unei persoane, iar sancțiunile de drept penal (pedepse, măsuri educative, măsuri de siguranță) constituie restrângeri ale exercițiului unor drepturi ca urmare a constatării vinovăției pentru săvârșirea unor infracțiuni.

Calificarea unei fapte ca aparținând ilicitului penal sau altei forme de ilicit este întotdeauna relevantă pentru a stabili dacă au fost respectate drepturile părților de care depinde caracterul echitabil al procedurii respective. Instanțele trebuie să verifice dacă procedura (civilă sau penală) stabilită de legea națională este echitabilă în raport de faptă și de consecințele ce pot apărea asupra drepturilor persoanei, dacă se constată că fapta îi este imputabilă.

Legislația în vigoare la data faptelor obliga instanța să verifice dacă plângerea contravențională a fost introdusă în termen, să audieze pe cel care a făcut plângerea și celelalte persoane citate, dacă aceștia s-au prezentat, să ordone administrarea de orice alte probe prevăzute de lege, necesare în vederea verificării legalității și temeiniciei procesului-verbal de contravenție, și să hotărască asupra sancțiunii. Această dispoziție era completată de normele Codului de procedură civilă, a cărui principală regulă, în materie de probă, este onus probandi incumbit actori, în baza căreia obligația de prezentare a probei unei fapte revine celui care invocă această faptă.

Cel în cauză a susținut că i-a fost încălcat dreptul la un proces echitabil, garantat de art. 6 din Convenție. În privința incidenței art. 6 la procedura în litigiu, s-a constatat că dreptul intern nu califică drept ilicit penal contravenția care a adus o amendă reclamantului, legiuitorul român alegând să lase în afara ilicitului penal unele

[1] I.C.C.J., compl. DCD, dec. nr. 26/HP/2014 (M. Of. nr. 24 din 13 ianuarie 2015).

acțiuni care, deși aduc atingere ordinii publice, au fost comise în circumstanțe care conduc la concluzia că nu constituie infracțiuni, conform legii penale. În cazul în speță, subiectului i s-a reproșat că a proferat la adresa unui funcționar insulte de natură să lezeze demnitatea sa, faptă prevăzută drept contravenție. Contravenția era diferită de infracțiunile de insultă și calomnie – pedepsite la vremea comiterii faptelor de art. 205-206 CP anterior (în prezent dezincriminate – n.n.), atât prin procedura prevăzută pentru urmărirea și pedepsirea autorilor săi, cât și prin consecințele juridice. Acest lucru nu a fost totuși hotărâtor în sensul sferei de aplicare a art. 6 parag. 1 din Convenție, indicațiile pe care le oferă dreptul intern neavând decât o valoare relativă^[1]. S-a constatat că^[2], deși sancțiunea efectiv aplicată avea o natură bănească și un quantum scăzut, iar legea internă stabilea natura civilă a normei de pedepsire a contravenției respective, procedura în cauză poate fi asimilată unei proceduri penale. Dispoziția a cărei încălcare a fost atribuită subiectului avea un caracter general și nu se adresa unui anumit grup de persoane, ci tuturor cetățenilor; ea le impunea un anumit comportament și însoțea această cerință cu o sancțiune care încerca, în același timp, să descurajeze și să pedepsească^[3].

La aceasta se adaugă natura însăși a sancțiunii atrase pentru faptele asupra cărora a fost angajată răspunderea contravențională a reclamantului. Trebuie remarcat că abia prin O.U.G. nr. 108/2003^[4] Guvernul a retras închisoarea contravențională de pe lista sancțiunilor ce ar putea fi aplicate autorilor contravențiilor. Faptele atribuite celui în cauză puteau fi sancționate la acea vreme nu numai printr-o amendă, ci și prin pedeapsa cu închisoarea cu durata cuprinsă între cincisprezece zile și trei luni. În consecință, era vorba despre o sancțiune care, prin natura și gravitatea sa, ținea fără nicio îndoială de materia penală. Articolul 6 aplicându-se atunci în latura sa penală, obligația prezentării probei revine acuzării și îndoiala este folosită în avantajul acuzatului. În plus, acuzarea trebuie să indice părți interesate căror acuzații va trebui să răspundă, pentru a-i da ocazia de a-și pregăti și prezenta apărarea în consecință și de a oferi probe suficiente pentru a întemeia o declarație de vinovăție^[5].

Articolul 6 din Convenție obligă statele contractante să ia măsuri pozitive. Acestea constau în special în informarea acuzatului, în termenul cel mai scurt, asupra naturii și cauzei acuzației ce i se aduce, în acordarea timpului și înlesnirilor necesare pentru a-și pregăti apărarea, în garantarea dreptului la apărare personal sau fiind asistat de un avocat și în a-i permite să întrebe sau să solicite audierea martorilor acuzării și să obțină citarea și audierea martorilor apărării în aceleași condiții ca și martorii acuzării. Acest ultim drept implică nu numai existența, în materie, a unui echilibru între acuzare și

[1] C.E.D.O., cauza *Anghel c. României*, citată anterior, § 50, cauza *Öztürk c. Germaniei*, hot. din 21 februarie 1984, § 52, în HUDOC.

[2] A se vedea, între altele, C.E.D.O., cauza *Ezeh și Connors c. Regatului Unit*, hot. din 9 octombrie 2003, § 120, în HUDOC.

[3] C.E.D.O., cauza *Anghel c. României*, § 51, cauza *Öztürk c. Germaniei*, § 53, citate anterior.

[4] M. Of. din 26 decembrie 2003.

[5] C.E.D.O., cauza *Barberà, Messegue și Jabardo c. Spaniei*, hot. din 6 decembrie 1988, § 33, 77, cauza *Bernard c. Franței*, hot. din 23 aprilie 1998, § 37, în HUDOC.

apărare^[1], ci și faptul că audierea martorilor trebuie în general să îmbrace un caracter contradictoriu^[2].

Orice sistem juridic cunoaște prezumțiile de fapt și de drept; Convenția nu le interzice, dar în materie penală obligă statele contractante să nu depășească un anumit prag. În special, art. 6 parag. 2 cere statelor să includă aceste prezumții în limite rezonabile, luând în calcul gravitatea mizei și păstrând drepturile la apărare^[3].

13. Caracterul unitar al dreptului penal. Unitatea dreptului penal este pusă în evidență de unitatea principiilor fundamentale cu privire la infracțiune, răspunderea penală, sancțiune.

Deși Codul penal este structurat în două părți, Partea generală și Partea specială, caracterul unitar al dreptului penal este subliniat de art. 236 din Legea nr. 187/2012 pentru punerea în aplicare a Legii nr. 286/2009 privind Codul penal^[4], care prevede că „Dispozițiile părții generale a Codului penal, precum și dispozițiile generale ale prezentei legi se aplică și faptelor sancționate penal prin legi speciale, afară de cazul în care legea dispune altfel”. În lipsa acestei prevederi, legile speciale ar putea deroga de la Partea generală a Codului penal (de exemplu, să prevadă pedepse cu închisoarea în alte limite decât cele prevăzute de cod, să stabilească altă vârstă a răspunderii penale) pentru anumite infracțiuni incriminate în legi speciale.

14. Caracterul de drept public. Prin reglementările sale, dreptul penal aparține dreptului public, deoarece statul, ca reprezentant al societății, este interesat de apărarea valorilor sociale. Deși doctrina este majoritară în a aprecia că dreptul penal aparține dreptului public, în unele state (Franța, Belgia) se consideră însă că dreptul penal are un caracter *sui-generis*, neputând a fi încadrat nici în dreptul public, nici în dreptul privat. Concepția se fundamentează pe faptul că prin normele dreptului penal sunt apărute deopotrivă valori aparținând dreptului public (siguranța statului, justiția) și dreptului privat (patrimoniul, persoana). Atât tragerea la răspundere penală, prin plângerea prealabilă, cât și executarea pedepselor (prin serviciile de probațiune) sunt legate de sfera privată. De asemenea, rolul victimei în procesul penal devine la fel de important ca cel al acuzării în exercitarea căilor de atac sau formularea de probe.

Teza apartenenței dreptului penal la o ramură de drept *sui-generis* este accentuată de discuțiile referitoare la diferențele dintre *justiția retributivă* (infracțiunea este o faptă contrară legii prin care se aduce atingere însuși statului; procesul are ca scop stabilirea vinovăției; procesul are ca părți principale procurorul și avocatul, fiind orientat către pledoariile acestora) și *justiția restaurativă* (infracțiunea este o faptă contrară relațiilor sociale, aducându-se atingere persoanelor; procesul are ca scop repararea răului cauzat prin infracțiune, recuperarea infractorului; procesul are ca părți principale inculpatul și victima, fiind orientat către asumarea responsabilității).

[1] C.E.D.O., cauza *Bönisch c. Austriei*, hot. din 6 mai 1985, § 32, în HUDOC.

[2] C.E.D.O., cauza *Barberà, Messegué și Jabardo c. Spaniei*, citată anterior, § 78.

[3] C.E.D.O., cauza *Salabiaku c. Franței*, hot. din 7 octombrie 1988, § 28, cauza *Telfner c. Austriei*, hot. din 20 martie 2001, § 16, în HUDOC.

[4] M. Of. nr. 757 din 12 noiembrie 2012.